

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя П.М. Машэрава”
Кафедра беларускага мовазнаўства

СТЫЛІСТЫКА МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Метадычныя рэкамендацыі

*Віцебск
ВДУ імя П.М. Машэрава
2021*

УДК 81'38:801.8(075.8)
ББК 81.055.5я73+81.055.1-55я73
С88

Друкуецца па рашэнні навукова-метадычнага савета ўстановы адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”. Пратакол № 4 ад 18.02.2021.

Складальнік: дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства ВДУ імя П.М. Машэрава, кандыдат філалагічных навук, дацэнт **Г.К. Семянькова**

Р э ц е н з е н т :
дацэнт кафедры агульнага і рускага мовазнаўства
ВДУ імя П.М. Машэрава, кандыдат філалагічных навук,
дацэнт *Т.П. Слесарава*

Стылістыка мастацкага тэксту : метадычныя рэкамендацыі /
С88 склад. Г.К. Семянькова. – Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава,
2021. – 47 с.

Метадычныя рэкамендацыі па курсе “Стылістыка мастацкага тэксту” прызначаны найперш для студэнтаў другой ступені вышэйшай адукацыі (магістратуры) спецыяльнасці 1-21 80 11 Мовазнаўства і ўключаюць тэарэтычны матэрыял, практычныя заданні, звязаныя з выяўленнем асаблівасцей гукавой і лексічнай арганізацыі мовы мастацкага тэксту беларускіх і рускіх пісьменнікаў.

УДК 81'38:801.8(075.8)
ББК 81.055.5я73+81.055.1-55я73

© ВДУ імя П.М. Машэрава, 2021

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА.....	4
ГУКАВАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ МОВЫ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ.....	5
Тэарэтычныя звесткі	5
Практычныя заданні	7
ЛЕКСІЧНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ МОВЫ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ ..	26
Тэарэтычныя звесткі	26
Практычныя заданні	29
ЛІТАРАТУРА	46

ПРАДМОВА

Як слушна заўважае А.М. Пісарэнка, “мова і літаратура – адметныя складнікі нацыянальнай культуры, якія адлюстроўваюць гісторыю народа і дапамагаюць захаваць яе праз вобразы мастацкага маўлення. Мастацкі твор – гэта не толькі думкі і душа аўтара, яго свет і светапогляд, таксама талент пісаць – карыстацца нацыянальным моўным багаццем, уменне ствараць з яго дапамогай тыповыя і арыгінальныя вобразы. Гэта і незвычайная здольнасць творцы бачыць мінулае і сучаснасць, прадбачыць будучыню” [10, с. 5].

Стылістыка беларускага мастацкага маўлення звязана з даследаваннем моўных фактаў, якія ў кантэксце мастацкага твора набываюць эстэтычную вартасць. Адной з цэнтральных праблем, вырашэннем якой займаецца гэты раздзел стылістыкі, з’яўляецца аналіз маўленчых адзінак, іх трансфармацыі ў кантэксце розных падстыляў, жанраў, канкрэтных тэкстаў, мастацкага маўлення ў цэлым, а таксама асобных пісьменніцкіх стыляў. У мастацкім стылі маўленчыя адзінкі выкарыстоўваюцца не толькі з мэтай намінацыі (называння), але і адлюстравання рэчаіснасці праз вобразы. Слова або ўстойлівы выраз ужываецца ў прамым значэнні або ў пераносным, метафарычным, з улікам рэалізацыі асноўных функцый стылю – эстэтычнай, камунікатыўнай.

Слова мастацкага стылю не толькі заключае ў сабе інфармацыйны змест – яно служыць сродкам эстэтычнага ўздзеяння на чытача / слухача праз мастацкія вобразы; камунікатыўная функцыя актуалізуецца ў сімвалах і вобразах, праз якія аўтар выражае свае думкі, пачуцці, успрыманне свету. Праз семантыку вобразнага ці нявобразнага слова можна глыбей адчуць змест тэксту, адлюстраваныя ў ім падзеі, нават эпоху; больш тонка ўспрыняць эмацыянальную напоўненасць абмаляванага пейзажу, аб’ектыўна зразумець па ўчынках, выказваннях рысы характару дзейных асоб; вызначыць ролю і месца апісаных падзей у гісторыі грамадства і паводзін асобы ці калектыву ў пэўных сітуацыях, усебакова ўспрыняць інфармацыйную напоўненасць літаратурнага твора (урыўка) у адпаведнасці з задумай аўтара.

ГУКАВАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ МОВЫ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Тэарэтычныя звесткі

Адной з важных камунікатыўных якасцяў мастацкага тэксту з'яўляецца *выразнасць* (*экспрэсіўнасць*) – уласцівасць сказанага або напісанага сваёй слоўнай формай звярнуць увагу, крануць думкі і пачуцці чытача / слухача, не пакінуць яго раўнадушным, уразіць, прымусіць задумацца над месцам выказвання. Аўтар тэксту выкарыстоўвае выразнасць для поўнай, дакладнай перадачы сваіх думак і пачуццяў.

Часам у мовазнаўчай літаратуры атаясамляюць паняцці *выразнасць* і *вобразнасць*. Аднак *вобразнасць* заўсёды звязана з пераносным значэннем слова, з ужываннем слова ў кантэксце, для стварэння ж *выразнасці* могуць ужывацца словы як з пераносным, так і з прамым значэннем.

У аснове моўнай выразнасці заўсёды ляжыць навізна, своеасаблівасць, адступленне ад звычайнага. Маўленчая выразнасць залежыць ад ступені асэнсаванасці аўтарам прадмета гутаркі, ад стаўлення яго да тэмы і зместу выказвання, ад наяўнасці / адсутнасці псіхалагічнага кантакту паміж апавядальнікам (аўтарам) і слухачом / чытачом. Аднак галоўнае пры стварэнні выразнага, экспрэсіўнага тэксту – гэта веданне мовы, моўнае чуццё, што дапамагае ўмела выкарыстоўваць лінгвістычныя рэсурсы.

Выразнасць дэманструе неардынарнасць мыслення аўтара мастацкага твора, спецыфічнасць яго светабачання і выяўляецца на ўсіх моўных узроўнях: фанетычным, лексічным, фразеалагічным, словаўтваральным, граматычным і экстралінгвістычным (нямоўным).

Да фанетычных сродкаў выразнасці адносяцца гукапіс, складападзел.

Гукапіс – мастацкі прыём, звязаны са стварэннем гукавых вобразаў і заснаваны на выкарыстанні паўтораў гукаў або іх спалучэнняў, якія могуць імітаваць у тэксце гукі рэальнага свету (свіст ветру, раскаты грому, шум дажджу, шчэбет птушак і да т.п.), а таксама выклікаць асацыяцыі з якімі-небудзь пачуццямі і думкамі.

У залежнасці ад таго, якія гукі (галосныя або зычныя) паўтараюцца, вылучаюць два найбольш распаўсюджаныя фанетычныя прыёмы выразнасці маўлення: *алітарацыя* – паўтарэнне аднолькавых або падобных зычных гукаў, *асананс* – паўтарэнне аднолькавых або падобных галосных гукаў.

Сугучча слоў (роднасных і няроднасных) – гэта крыніца стварэння дакладнай рыфмы, каламбураў, скорогаворак, якія заўсёды ўражваюць трапнасцю словаўжывання, вастрынёй думкі, падтэкстам. У прыведзеным ніжэй урыўку сэнсавая нагрузка прыпадае на сугучныя канцавыя лексемы, пры дапамозе якіх паэт малюе прыбліжэнне вясны:

Такая цішыня... Здаецца, клёны слухаюць
І хочуць адгадаць, якой дарогай, дзе
З сібернымі вятрамі, з завірухамі
У ботах ледзяных зіма ідзе. (Пімен Панчанка)

Каламбуры, заснаваныя на сугуччы слоў, – гэта сродак рытмізацыі і рыфмізацыі паэтычнай мовы, праз лексемы з гукавым падабенствам дасціпна супастаўляюцца (супрацьпастаўляюцца) з’явы, прадметы, іх дзеянні і ўласцівасці. Аўтары нібы “гуляюць” са словамі, не пакідаючы аб’ектавымі чытачоў, слухачоў:

Цяпер –
Ці ў радасці згары,
Ці счахні ад адчаю,
Адчуй адно:
Ідзеш з гары.

Твой смутак залачае... (Рыгор Барадулін)

Пры стварэнні скарагаворак наўмысна сутыкаюцца сугучныя словы: хуткі тэмп ускладняе іх вымаўленне, а гэта, акрамя захапляльнасці, пэўнай маўленчай гульнёвасці, дапамагае выпрацоўваць дыкцыю: *Ткач тчэ тканіну на хустку Антаніне; Галаваломку разгадвае Ромка, толькі няпростая галаваломка.*

Складападзел – падзел слова на склады – дазваляе графічна і інтанацыйна вылучыць сэнсавыя важныя словы, якому аўтар надае асаблівае значэнне і якое з’яўляецца важным для раскрыцця ідэйнага зместу твора:

Ад першай кулі гінуць,
Ад апошняй.
Не па-мі-рай-це!..
Хлопчыкі мае. (Яўгенія Янішчыц)

Як фанетычны сродак прыцягнення ўвагі выкарыстоўваецца даўжыня слова, сказа, радка (як правіла, у паэтычным радку). Кароткія словы, сказы, радкі ствараюць дынамізм малюнка, адлюстроўваюць інтэнсіўнасць дзеяння, а словы са складанай рытмічнай структурай, у тым ліку большасць складаных слоў, наадварот, дапамагаюць паказаць плаўныя, запаволеныя працэсы або статычныя малюнкі. Напрыклад:

Сюды збіраюцца, чуючы веі шалёныя,
На шост скоўзаны, слізкі,
Цыбулі вянкi залачоныя,
Баравікоў чорна-белыя нізкі.
Да іх падсядаюць паважна пукі часнаку,
Чырвонага перцу струкі ганарлівыя... (Мікола Мятліцкі)

У прыведзеным урыўку з верша “Запечак” гаворыцца пра ўпарадкаванае жыццё ў гэтай частцы хаты: можна ўявіць, з якой любоўю гаспадыня чапляе на шост вянкi цыбулі, нізкі баравікоў, пукі часнаку, струкі перцу. Адметнае і тое, што кожны прадмет ці з’ява, названыя

аўтарам, маюць пры сабе эпітэты, вынесеныя ў постпазіцыю да паяснёнага слова, а гэта таксама запавольвае рытмамелодыку радка.

Такім чынам, фанетычныя сродкі выразнасці мовы ў паэтычным радку вызначаюцца разнастайнасцю, арыгінальнасцю. Дзякуючы непаўторнасці аўтарскіх асацыяцый, яны імітуюць гукі жывой і нежывой прыроды, знітоўваючы ў адно гукавую энергію слова з яго ўласнай семантыкай і зместам твора. Слова, гукавая абалонка якога “таворыць”, заўсёды выразнае, магчыма, яно мілагучнае, напеўнае ці, наадварот, нібы выбух, рэзкае, нечакана грымотнае. Пры аналіз епаэтычнай мовы ці мовы лірычнай прозы варта не пакідаць па-за ўвагай яе фанетычны бок, дзе як вузкі кантэкст (слова, словазлучэнне, сказ), так і шырокі (паэтычная страфа, твор) дапамагаюць акрэсліць функцыю гука.

Практычныя заданні

Заданне 1. Прачытайце ўрыўкі з вершаў розных аўтараў, услухайцеся ў іх гукапіс. Паразважайце, як алітарацыя і асананс дапамагаюць аўтарам намаляваць вобразы (прааналізуйце кожны ўрывац).

1) Сеецца,
Сыплецца,
Падае снег,
Сцелючы белую коўдру-пасцель.
Дрэмлюць прысады ў задумлівым сне,
Снежную ловячы голлем шрапнель. (Ніл Гілевіч)

2) На возеры лодкі-маторкі
І вёсел вясёлы ўсплёс;
Ўсміхнуліся першыя зоркі,
І вечар расінкі растрас. (Язэп Пушча).

3) Ні самалёта. Ні сініцы.
Стаяць бярозы, нібы ў сне.
Пакуль ламанай бліскавіцай
Па небасхіле паласне,
Пакуль дрымотна забуркоча,
З-за хмары выкаціцца гром,
Загрукае пустою бочкай
І разаб’ецца за бугром. (Генадзь Бураўкін)

4) Завеі знясіленай млявы лёт.
Ахрыплае рэха прасторы не мае.
Застыне ў адчаі на возеры лёд,
Заные ад холаду ціша нямая. (Рыгор Барадулін)

5) Нібы шыпячых зычных збег,
Спакойны, сыпкі
З самай раніцы
Спадаў на сцежкі
Ціхі снег,
Баяўся аб ігліцу зраніцца... (Рыгор Барадулін)

6) Туман-тугадум ахінуў паплавы.
Па-свойску мураш запаўзае ў рукаў.
Куды ж так імчаўся
На злом галавы,
Каго я гукаў і шукаў? (Рыгор Барадулін)

7) Дзе возера пад сонцам млее
І, як стамлёны матылёк,
Закалыханая лілея
На рукі просіцца здалёк. (Генадзь Бураўкін)

Заданне 2. Як слухна заўважае А.М. Пісарэнка, “у выніку шматлікіх гукавых паўтораў пісьменнікі ствараюць *гукавыя вобразы* – вобразы, у аснове якіх гукавыя асацыяцыі індывідуальнага, аказіянальнага характару. У сучаснай беларускай літаратуры незвычайнай экспрэсіяй валодаюць арыгінальныя гукавыя вобразы Алеся Разанава. Слова, якое з’яўляецца назвай, потым вытлумачаецца на працягу ўсяго верша, раскрываючы самыя нечаканыя бакі прадмета асэнсавання”.

Прачытайце прыведзеныя ніжэй творы Алеся Разанава. Паразважайце, як пры дапамозе гукі аўтар апісвае вобразы, што далі назву аднайменным творам.

Дождж

Дождж [дошч] доўгачаканы, доўгажаданы. Ён “доіцца” з неба і дагаджае атожылкам руні, дрэвам, усёй зямлі – ён іхні заўсёдны добраахвотны даўжнік.

Дождж прыходзіць як боскі адказ на стараславянскую – старасялянскую – малітву: “Хлеб наш насущный даждь нам днесь”.

Дождж добры, дождж дужы, калі ён у меру, у дозу, у “досыць” і калі ў пару – у сяўбу, а не ў жніво і ў дажынкi.

Дождж падарожнічае ўдоўжкі і ўшыркі, без сцежак і без дарог, і там, дзе ён пабывае, жыццё адраджаецца нават з прысаку, нават з жуды.

Год

Год – Бог (Gott): ён усё ўмяшчае, усё змяняе, усім кіруе, на ўсё накладвае свой адбітак.

Рухомы і круглы, нібы карагод, год апярэзвае повяззю згоды канец і пачатак, годзе і кагадзе, і тое, што аддаляецца, загадкавым чынам набліжае зноўку.

Не стары і не малады, год доўжыцца заўсёды, не аддзелены ад гадзін, дзён, тыдняў і месяцаў, але не зводзячыся да іх.

Год добры, год годны: ён дагаджае ўраджаю і гадуе гавяду, спагадае кволаму і ўлагоджвае дужае, усталёўвае над зямлёй пагоду і адварочваецца ад непагадзі і нягоды.

Год аб'яўляецца ў нагодах і пакідае згад аб сабе ў прыгодах.

Каса

Каса – косая, аднак там, дзе яна праходзіць, застаюцца чыстыя, без касмыкоў, касынкі лугоў і роўныя каснікі пакосаў.

Каса не спакушаецца славай і не выстаўляецца напаказ: яна толькі першаю, у расу, каштуе тыя “смакосы”, якія пасля будуць каштаваць каровы і козы.

Каса касуе ўсё, што ўзводзілі вясна і лета: яе кранае не краса званцоў, касачоў ці калоснікаў, а косінусы і катангенсы стасункаў з імі.

Жорны

Парожнія жорны стаяць, але калі ў іхняеж аράло ўсыпаецца хоць бы жменя зерня, яны ажываюць, яны разварушваюцца, яны “жораюць” пачастунак, варожачы, што ўрэшце з яго атрымаецца ці корж, ці аладак, ці піражок.

Тое, што распачынаў жняяр-серб і прадоўжваў цэп-малацьбіт, жорны даводзяць да ўзорнага завяршэння.

Жорны жорсткія: яны мажджэраць, перашароўваюць, ператрушчваюць жарству жыта, ячменю, пшаніцы.

І гэтаксама, як жорны, кружацца між сабою зямля і неба, не выпускаючы са свайго кругазвароту ні пружанца, нір ужанца, ні жупранца, пакуль кожны з іх не зробіцца “зорны”, пакуль кожны з іх не зведае канчатковага паражэння, а разам з тым – перамогі.

Заданне 3. Пазнаёмцесь з артыкулам А.М. Пісарэнкі «Гукавая гармонія “Дажджу” Алеся Разанава і “Рэшата” Яна Чыквіна», змешчаным на с. 229-234 параграфа 8.4 яе манаграфіі “Стылістыка беларускага мастацкага маўлення”. Рэжым доступу:

[http://repository.buk.by/bitstream/handle/123456789/22697/30%20STYLSTYK A%20BELARUSKAGA.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://repository.buk.by/bitstream/handle/123456789/22697/30%20STYLSTYK%20BELARUSKAGA.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Адкажыце на наступныя пытанні:

1. Дайце кароткую характарыстыку вершаказу. У чым яго адметнасць?

2. Якія асаблівасці дажджу аналізуе даследчыца ў вершаказе Алеся Разанава?

3. Якія приведзеныя ў артыкуле статыстычныя дадзеныя дапамагаюць пацвердзіць, што “вобраз дажджу, створаны Алесем Разанавым, больш гучны, радасны”?

4. Як гэтую ж думку выяўляюць вобразна-выяўленчыя сродкі твора?

5. У чым адметнасць гукапісу верша Алеся Разанава?

6. Ці змяняецца характар дажджу на працягу верша? Дакажыце.

7. У чым адметнасць вобразу дажджу ў вершы Яна Чыквіна “Рэшата”?

8. Якія асаблівасці дажджу выяўляе аўтар праз арыгінальную форму верша?

9. Якія ўласцівасці дажджу падкрэслівае аўтар пры дапамозе гукапісу?

10. Дайце характарыстыку вобразна-выяўленчых сродкаў твора.

11. Што агульнага і чым адрозніваецца вобраз дажджу ў творах двух пісьменнікаў?

Заданне 4. Прачытайце верш Максіма Багдановіча “Па-над белым пухам вішняў...” і створаны на яго аснове Рыгорам Барадуліным верш “Матылёк”. Паразважайце над тым, якія ўласцівасці матылька выклікалі ў Рыгора Барадуліна жаданне стварыць свой верш па матывах верша Максіма Багдановіча. Як гэтыя ўласцівасці перададзены ў вершах праз гукапіс? Якія яшчэ прадметы і з’явы намалёваны аўтарам пры дапамозе гукапісу? Назавіце рысы, агульныя для гукапісу гэтых вершаў. Чым адрозніваюцца вершы?

Па-над белым пухам вішняў...

Максім Багдановіч

Па-над белым пухам вішняў,
Быццам сіні аганёк,
Б’ецца, ўецца шпаркі, лёгкі
Сінякрылы матылёк.

Навакол усё паветра
Ў струнах сонца залатых, –
Ён дрыжачымі крыламі
Звоніць ледзьве чутна ў іх.

І ліецца хваляй песня, –
Ціхі, ясны гімн вясне.
Ці не сэрца напявае,
Навявае яго мне?

Ці не вецер гэта звонкі
Ў тонкіх зёлках шапаціць?
Або мо сухі, высокі
Ля ракі чарот шуміць?

Не паняць таго ніколі,
Не разведаць, не спазнаць:
Не даюць мне думаць зыкі,
Што ляцяць, дрыжаць, звіняць.

Песня рвецца і ліецца
На раздольны, вольны свет.
Але хто яе пачуе?
Можа, толькі сам паэт.

Матылёк

Рыгор Барадулін

*Б'ецца, ўецца шпаркі, лёгкі
Сінякрылы матылёк.*

Максім Багдановіч

Лілею
млявы
плёс
люляе,
З-пад злежанных
аблок
здалёк
Ляціць, віхлясты і бялявы,
Пялёстак лёгкі –
матылёк.

Ён кліча ў блакіт лілею,
Каб не любіла
больш
да слёз
Бліскучы ад лускі і глею
Самлелы,
абмялелы
плёс,

Дзе лашчыць цёплай ласкай хваля
Лінеў – злянелых цельпукоў,

Паблісквае
няблізка
далеч,
Дзе ў іле
не злічыць малькоў.

Дзе глыб
угнеўлена шыпела,
Калі
на хвалі
лівень
лёг...
Засумавалы,
белы,
белы
Ляціць удалеч
матылёк...

Заданне 5. Прачытайце ўслых прыведзеныя ніжэй вершы. Параз-
важайце, якія вобразы малююць аўтары пры дапамозе гукапісу.

Зімой
Максім Багдановіч

Здароў, марозны, звонкі вечар!
Здароў, скрыпучы, мяккі снег!
Мяцель не вее, сціхнуў вецер,
І волен лёгкіх санак бег.

Як мары, белыя бярозы
Пад сінявой начной стаяць,
У небе зоркі ад марозу
Пахаладзеўшыя дрыжаць.

Вільготны месяц стуль на поле
Празрысты, светлы стоўп спусціў
І рызай срэбнаю раздолле
Снягоў сінеючых пакрыў.

Ўзрываўце ж іх санямі, коні!
Звіні, вясёлых бомаў медзь!
Вакол лятуць бары і гоні,
Ў грудзях пачала кроў кіпець.

Весенняя гроза

Фёдор Тютчев

Люблю грозу в начале мая,
Когда весенний, первый гром,
как бы резвяся и играя,
Грохочет в небе голубом.
Гремят раскаты молодые,
Вот дождик брызнул, пыль летит,
Повисли перлы дождевые,
И солнце нити золотит.
С горы бежит поток проворный,
В лесу не молкнет птичий гам,
И гам лесной и шум нагорный –
Все вторит весело громам.
Ты скажешь: ветреная Геба,
Кормя Зевесова орла,
Громокипящий кубок с неба,
Смеясь, на землю пролила.

Пока спокойною стою...

Александр Блок

Пока спокойною стою
Иду, и мыслю, и пою,
Смеюсь над жалкою толпою
И вздохов ей не отдаю.
Пока душа ещё согрета,
И рок велит в себе беречь
И дар незыблемый поэта,
И сцены выпренную речь...

Влага

Константин Бальмонт

С лодки скользнуло весло.
Ласково млеет прохлада.
«Милый! Мой милый!» – Светло,
Сладко от беглого взгляда.
Лебедь уплыл в полумглу,
Вдаль, под Луною белея.
Ластятся волны к веслу,
Ластится к влаге лилея.

Слухом невольно ловлю
Лепет зеркального лона.
«Милый! Мой милый! Люблю!» —
Полночь глядит с небосклона.

Я вольный ветер, я вечно вею...

Константин Бальмонт

Я вольный ветер, я вечно вею,
Волную волны, ласкаю ивы,
В ветвях вздыхаю, вздохнув, немею,
Лелею травы, лелею нивы.

Весною светлой, как вестник мая,
Целую ландыш, в мечту влюбленный,
И внемлет ветру лазурь немая,
Я вею, млею, воздушный, сонный.

В любви неверный, расту циклоном,
Взметаю тучи, взрываю море,
Промчусь в равнинах протяжным стоном —
И гром проснется в немом просторе.

Но, снова легкий, всегда счастливый,
Нежней, чем фея ласкает фею,
Я льну к деревьям, дышу над нивой
И, вечно вольный, забвеньем вею.

Свищет ветер, серебряный ветер...

Сергей Есенин

Свищет ветер, серебряный ветер,
В шелковом шелесте снежного шума.
В первый раз я в себе заметил —
Так я еще никогда не думал.

Пусть на окошках гнилая сырость,
Я не жалею, и я не печален.
Мне все равно эта жизнь полюбилась,
Так полюбилась, как будто вначале.

Взглянет ли женщина с тихой улыбкой —
Я уж взволнован. Какие плечи!

Тройка ль проскачет дорогой зыбкой –
Я уже в ней и скачу далече.

О, мое счастье и все удачи!
Счастье людское землей любимо.
Тот, кто хоть раз на земле заплачет, –
Значит, удача промчалась мимо.

Жить нужно легче, жить нужно проще,
Все принимая, что есть на свете.
Вот почему, обалдев, над рощей
Свищет ветер, серебряный ветер.

Ворона

Владимир Орлов

– Кра! –
Кричит ворона. –
Кража!
Караул!
Грабеж!
Пропажа!
Вор прокрался
Утром рано!
Грош украл он
Из кармана!
Карандаш!
Картонку!
Пробку!
И красивую
Коробку!

– Стой, ворона
Не кричи.
Не кричи ты,
Помолчи.
Жить не можешь
Без обмана –
У тебя ведь
Нет кармана.

– Как?! –
Подпрыгнула ворона,

И моргнула
Удивленно:
– Что ж вы раньше
Не сказали?!
Кар-р-раул!
Кар-р-ман!
Укр-р-рали!

Заданне 6. Паразважайце, як сугучныя лексемы дапамагаюць аўтару намаляваць вобраз.

1) Нібы раўчук,
Праз тры хады,
Нястрыманы ў журбе,
Праб'юся я
Праз тры гады,
Праз трыснягі,
Праз тры снягі –
Абы шумець табе. (Рыгор Барадулін)

2) Мне ўцямна, нарэшце, зрабілася,
Што значыць утопія –
Багата ў Ваших вачох утапілася,
Утоп і я... (Рыгор Барадулін).

Заданне 7. Навучыцеся выразна і хутка чытаць скурагаворкі. На-
завіце гукі, якія выкарыстоўваюцца ў скурагаворках для стварэння
вобразу.

- 1) Рагатун Рыгорка родам з Рагачова горада. Як захоча – зарагоча
рагатлівым рогатам.
- 2) Жвавы вожык жыва жуку пашыў кажух.
- 3) Мілая мама мыла мылам малую Мілу.
- 4) Над возерам вецер лятае, на хвалях лілеі люляе.
- 5) Бульба з булкай біліся, біліся, бульба булцы як дала – булка
сплюшчылася.
- 6) Кроп у страве, страва на траве, трава на дварэ, дровы на
дрывотні.
- 7) Нёс Рыгор пірог за парог, стаў на гарох, упаў на парог.
- 8) Пад пятым пяньком папаў Паўка пяткай па апеньках.
- 9) Пекар Пётр пёк пірог.
- 10) Ларыса рабіла лабараторныя работы ў лабараторыі.
- 11) Лаўрэн на рэчцы лавіў рыбу, Ларыса варыла рыбу з лаўровым
лістом.
- 12) Гравёр на алоўку выгравіраваў гравіроўку.

- 13) Шуміць ля ракі чарот шапаткі.
14) Расцвілі ў бабулі Лёксы гладыёлусы і флёксы.
15) Патап пакаваў пакупкі пакупнікам у пакункі.
16) Рапартаваў, ды недарапартаваў. Стаў дарапартоўваць, ды зарапартаваўся.
17) Пад вываратнямі вавёрка ўе вяроўкі лоўка.
18) У сталоўцы Валерка з'еў бульбы талерку.
19) Просіць Лорка Борку выгаварыць скорагаворку.
20) Прыехаў сябар Давыд да Эдуарда з Караганды.
21) Пайшла Паша з шышкамі па шашы за Сашам: у Сашы каша, у кашы сала.
22) У бабра торба дабра,
Добра бабру:
Торба дабра ў бабра. (*Анатоль Клышка*)
23) Ніхто не рады такому граду,
Груды граду выбілі грады. (*Анатоль Клышка*)

Заданне 8. Як называецца фанетычны прыём, выкарыстаны Янкам Сіпаковым у вершы “Мелодыя на званах”? Якую ролю адыгрывае гэты прыём у творы?

Прысніў-
ся мне
звон дзіў-
ны ў сне.

Прыйшоў я ў гай –
мой жоў-
ты край.

Дзе звон
травы – як брон-
завы.

І звон
лістоў –
да сон-
ца зноў.

Чубы
відны,
нібы
званы.

Паглядзь,
любы –
звіняць
чубы!

Ад сон-
ца звон
у грон-
цы крон.

Той звон
бяроз
праз сон
прарос.

Прачнуў-
ся... Сны...
Зіма...
Спакой...

Як хто
стрымаў
званы
рукой...

Заданне 9. Вызначце ролю складападзелу ў прыведзеных ніжэй радках. Якія звесткі з біяграфіі Рыгора Барадуліна трэба ведаць, каб глыбей зразумець верш Яўгеніі Янішчыц “Ушацкая калыханка”? Кім з’яўляецца Куліна для паэта?

1) Радзі, зямля, ты – шчодрая і сціплая,
Каб толькі маразоў не знала рунь!
Імя тваё нашчадкам выплывае –
Сівых стагоддзяў рэха:
– Бе-ла-русь!.. (*Рыгор Барадулін*)

2) Усё яшчэ як на далоні:
Падкоўкі дзеён. Каралі рос.
Але ляцяць у бездань коні
І рас-
сы-
па-
ецца
авёс. (*Яўгенія Янішчыц*)

3) – Імяніны – свята святаў, –
Мне з усмешкай
Кажа тата.
Падарыў сягоння
Ён
Дзіва-цацку –
Тэ-ле-фон. (*Валянцін Лукаша*)

Ушацкая калыханка

Яўгенія Янішчыц

Рыгору Барадуліну

Па полю ды па сенажаці
Нясла, каб песню не ўрачы.
...Ці ведаў свет, якая маці
Спявала сыну уначы!

Блакадны лес гукнуў: “Ку-лі-на-а...”
Ля ног сквалчэла дзераза.
Запала рана ў сэрца сына
Любові мужная сляза.

...Ходзіць сон каля акон,
А дрымота каля плота.
І пытае сон дрымоту:
– Дзе мы будзем начаваць?
– Дзе хацінка цяпленька.

А гукі ткаліся са скрухі,
Ўрасталі ў дол, як карані,
Сярод сусветнае разрухі,
Сярод аклятай цішыні.

Ты прыхіні яго, яліна!
Маланка, долі не суроч!
“Ку-лі-на”, чуецца, “Ка-лі-на”,
І не хавае сцежкі ноч.

Ой люлі-люленькі, люлянка...
Блакадна пераць перуны.
Адно, кашулька-вышыванка,
Як матылёк, сярод вайны.

Крывава зіркае маліна,
І дымам курчыцца чабор.
“Ку-лі-на”, трызніцца.
“Ка-лі-на”,
Перабірае струны бор.

За ёй, як нітка за іголкай,
Ён бег па жаху, па вайне.
...А песня тужыць перапёлкай
У недажатай збажыне.

Летняя вода

Эмма Мошковская

Кап-кап,
так-так,
туки-таки,
туфли-тапки
намока-
ют, льют
капли
на камні...
В магази-
ны
мы
забегаем...

И вмиг
сто зонтов
всех цветов
исчеза-
ют, и та-
ют, стиха-
ют потоки,
водостоки просыха-
ют от вод...

Возьмем винтовки новые

Владимир Маяковский

Возьмем винтовки новые,
на штык флажки!
И с песнею

в стрелковые
пойдем кружки.

Раз,

два!

Все

в ряд!

Впе-

ред,

от-

ряд.

Когда

война-метелица

придет опять —

должны уметь мы целиться,

уметь стрелять.

Ша-

гай

кру-

че!

Цель-

ся

луч-

ше!

И если двинет армии

страна моя —

мы будем

санитарами

во всех боях.

Ра-

нят

в ле-

су,

к сво-

им

сне-

су.

Бесшумною разведкою —

тиха нога —

за камнем

и за веткою

найдем врага.

Пол-

зу

день,
ночь
мо-
им
по-
мочь.
Блестят винтовки новые,
на них
флажки.
Мы с песнею
в стрелковые
идем кружки.
Раз,
два!
Под-
ряд!
Ша-
гай,
от-
ряд!

Песня Буратино

Юрий Энтин

Кто доброй сказкой входит в дом?
Кто с детства каждому знаком?
Кто не ученый, не поэт,
А покорил весь белый свет,
Кого повсюду узнают,
Скажите, как его зовут?

Бу! Ра! Ти! Но!
Буратино!

На голове его колпак,
Но околпачен будет враг,
Злодеям он покажет нос
И рассмешит друзей до слез,
Он очень скоро будет тут,
Скажите, как его зовут?

Бу! Ра! Ти! Но!
Буратино!

Он окружен людской молвой,
Он не игрушка – он живой!
В его руках от счастья ключ,
И потому он так везуч,
Все песенки о нем поют,
Скажите, как его зовут!

Бу! Ра! Ти! Но!
Буратино!
Буратино!
Буратино!

Заданне 10. Прачытайце прыведзеныя ніжэй творы. Паразважайце, як даўжыня слова, сказа, радка, іх размяшчэнне дапамагаюць аўтару перадаць настрой, данесці да чытача пэўную думку, выказаць тэму і ідэю твора.

Рябину рубили зорькою
Марина Цветаева

Рябину
Рубили
Зорькою.

Рябина –
Судьбина
Горькая.

Рябина –
Седыми
Спусками...

Рябина!
Судьбина
Русская.

Кабінеты
Пімен Панчанка

Колькі дуба,
Колькі лаку,
Колькі бляску...
Хто вы –
Дзе вы

Ні на міг не забувайце.
Ваша справа?
Гэта дробязь.
Калі ласка –
Пасядзелі,
Паглядзелі –
І бывайце!

**Будь, пожалуйста,
послабее**

Роберт Рождественский

Будь, пожалуйста,
послабее.
Будь,
пожалуйста.
И тогда подарю тебе я
чудо
запросто.
И тогда я вымахну –
вырасту,
стану особенным.
Из горящего дома вынесу
тебя,
сонную.
Я решусь на все неизвестное,
на все безрассудное –
в море брошусь,
густое,
зловещее,
и спасу тебя!..
Это будет сердцем велено мне,
сердцем
велено...
Но ведь ты же
сильнее меня,
сильней
и уверенней!
Ты сама
готова спасти других
от уныния тяжкого,
ты сама не боишься
ни свиста пурги,

ни огня хрустящего.
Не заблудишься,
не утонешь,
зла
не накопишь
Не заплачешь
и не застонешь,
если захочешь.
Станешь плавной
и станешь ветреной,
если захочешь...
Мне с тобою –
такой уверенной –
трудно
очень.
Хоть нарочно,
хоть на мгновенье –
я прошу,
робея, –
помоги мне
в себя поверить,
стань
слабее.

У планеты весняй...

Генадзь Бураўкін

У планеты весняй
На віду
Завяду я песню,
Завяду.

Тую,
Не забытую,
Маю,
Што ні з чым не зблытаю,
Пяю.

Тую,
Не забітую
Яшчэ,
Што з душы
Малітваю

Цячэ.

Завяду я песню,
Завяду.
Можа,
Не на шчасце –
На бяду.

Кіну,
Як расінку,
На жарству,
Каб сказала ўсім,
Што я живу.

ЛЕКСІЧНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ МОВЫ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Тэарэтычныя звесткі

Выкарыстанне лексічных сродкаў у мове мастацкага тэксту падпарадкоўваецца адной з асноўных задач – стварэнню мастацкага вобраза. Лексічныя сродкі – гэта не толькі вобразныя сродкі мовы – тропы, а і агульнаўжывальныя лексемы, якія ў мастацкім тэксце набываюць дадатковае эстэтычнае значэнне, эмацыянальна ўздзейнічаюць на чытача, далучаюць яго да супольнай з пісьменнікамі творчасці.

Аснову мастацкага маўлення складаюць словы агульнаўжывальныя, стылістычна нейтральныя, значэнне якіх вядома большасці носбітаў беларускай мовы. Словы, якія маюць абмежаванасць у выкарыстанні (часам / эпохай, тэрыторыяй / краінай, прафесіяй / сферай і інш.), напаўняюць тэкст асаблівым зместам і гучаннем, надаюць яму праўдзівасць, набліжаюць да рэальнага жыцця, часам стылізуюць маўленне аўтара ці персанажа.

Дыялектная лексіка – словы, выкарыстанне якіх абмежавана пэўнай тэрыторыяй, – у мове мастацкага стылю могуць выконваць некалькі функцый. Адна з іх – стылізацыя, якая прадугледжвае аднаўленне / стварэнне маўленчага каларыту пэўнай мясцовасці для таго, каб наблізіць мову да рэальнай. У мове аўтара ці персанажа словы з мясцовых гаворак, з аднаго боку, выяўляюць адносіны да малой радзімы, з другога – індывідуалізуюць мову персанажаў: *Але журавіны, як ідзе, пырскаюць і пырскаюць з-пад ног, лучаюць аж па твары; Загаварылася. Вячэру ж трэба ісці **строіць*** (І. Пташнікаў). Пры ўвядзенні дыялектызмаў у мастацкі тэкст трэба абавязкова прааналізаваць эстэтычнасць іх гучання: *Людзі, вядома, лічылі, што перагінае палку старшыня-прадсядацель;*

Міша пачынае боўтацца-валэхацца ў сажалцы. Выдзеленыя лексемы не маюць эстэтычнай вартасці: адно з іх можна разглядаць як русізм, другое ж немілагучнае.

Дыялектныя словы трэба паставіць у такі кантэкст, з якога будзе вынікаць іх значэнне, якое будзе празрыстым; у іншым выпадку варта зрабіць зноску на старонцы ці ў канцы кнігі. Ахарактарызуемая функцыя кваліфікуецца як эстэтычная, а самі словы як дыялектызмы стылістычнага ўжывання, у той час як у мове насельніцтва пэўнай мясцовасці яны выконваюць намінацыйную функцыю, як і ў творах пісьменнікаў ранейшага пакалення, калі мова была неўнармаванай, напрыклад, канец XIX – пачатак XX стагоддзя: *Гаспадар разгаманіўся, нават лішне стаў зюклівы* [‘гаваркі’] (М. Гарэцкі). Намінацыйную і эстэтычную функцыі адначасова ў мастацкім радку выконваюць этнаграфічныя дыялектызмы, якія з’яўляюцца адзіна магчымымі назвамі мясцовых прадметаў.

Спецыяльная лексіка (тэрміны і прафесіяналізмы) – словы ці выразы, якія выкарыстоўваюцца людзьмі пэўных прафесій, галіны мастацтва, навукі, вытворчасці – ужываюцца ў мастацкім стылі з мэтай індывідуалізацыі маўлення персанажаў і з’яўляюцца сродкам адлюстравання рэчаіснасці і стварэння прафесійнай атмасферы.

Адным з відаў эстэтычнай функцыі слоў абмежаванага ўжытку з’яўляецца выкарыстанне іх з пераносным значэннем, калі яны выступаюць у ролі тропай.

Жаргонныя словы – пераасэнсаваныя, часам фанетычна скажоныя, метафарызаваныя словы літаратурнай мовы ці наўмысна прыдуманых лексем, якія ўжываюцца людзьмі, аб’яднанымі агульнымі інтарэсамі, заняткам, сацыяльным асяроддзем. У стылі мастацкай літаратуры яны выкарыстоўваюцца для стылізацыі маўлення, стварэння моўнага каларыту асобных сацыяльных груп людзей: *“Жытуху” стварылі сабе тарбахваты* (Н. Гілевіч).

Прастамоўныя словы маюць адценне грубаватасці, зніжаную стылістычную афарбоўку. Мэта іх ужывання ў мастацкіх тэкстах – стылізацыя маўлення персанажаў, стварэнне гумарыстычнага ці іншага эфекту, наданне рэалістычнага адцення, забеспячэнне нязмушанасці дыялогу.

Устарэлая лексіка (архаізмы і гістарызмы) у творах пісьменнікаў ранейшага пакалення выконвае намінацыйную функцыю: у час напісання твораў гэтыя словы актыўна ўжываліся для называння прадметаў і з’яў: *Я буду маліцца да нівы ўсёй сілаю, каб лепшаю ўродай [ураджаем] плаціла за **труд*** (Я. Купала).

У мове тэкстаў сучасных аўтараў устарэлая лексіка выконвае стылістычную ролю – стылізуе мову персанажаў, стварае каларыт мінулай эпохі: *Алесь за час **вакацый** спустошыў большую частку дзедавай бібліятэкі* (У. Караткевіч).

У творах на сучасную тэматыку архаізмы і гістарызмы выкарыстоўваюцца таксама для надання апісанай з’яве ці падзеі адцення іроніі, камічнасці, часам – урачыстасці, узнёсласці:

Ствараю дзіўнай прыгажосці перлы,

На дне якіх заснуў нясцерпны боль,

Мая жывая і мая памерлая,

Крыніца шчасця, мук маіх юдоль. (У. Караткевіч)

[перл – устар. тое, што і жэмчуг; перан. пра што-небудзь выдатнае, цудоўнае (высок. і іран.); юдоль – устар. 1. даліна, лог; 2. месца, дзе пакутуюць, плачуць].

Індывідуальна-аўтарскія неалагізмы ствараюцца для раскрыцця вобразаў, яны дэманструюць аказіянальную словатворчасць: *Божэ, я ўжо былых не ўзнаўлю Яснадум, яснадзён, ясназорак* (Н. Гілевіч); *Першая прачнулася вярба – / пачуўшы, як верхаводка казыча ногі. / Верхаводка, абліскавічаная бліскавіцай, / агромленая громам крутарогім* (М. Танк); *Не ведаю: ці дарны, ці бяздарны я, / А знойдзенае слова не маўчыць* (П. Панчанка).

Экзатызмы і варварызмы – словы і выразы іншамоўнага паходжання, што не да канца асвоены беларускай мовай. Яны называюць спецыфічныя рэаліі пэўнай дзяржавы, краю, тэрыторыі, падкрэсліваюць нацыянальны / мясцовы каларыт пэўнага народа, індывідуалізуюць маўленне персанажаў, з’яўляюцца сродкам стварэння разнастайных стылістычных эфектаў (гумарыстычнага, сатырычнага ці інш.): *Я апрануўся, сеў на нарты, і каю – паганяты запрэжкі – пагнаў сабак [нарты ‘вузкія, доўгія сані ў народаў Поўначы для язды на сабаках або аленях’]* (Я. Брыль); *Твары іх былі вясёлыя, здзеклівыя, яны сабраліся парагатаць з гэтай беларускай фрау* (М. Лобан).

Стылізацыя – мэтанакіраванае ўзнаўленне ў мастацкіх творах моўных асаблівасцяў стылю пэўнай эпохі, літаратурнага напрамку, сацыяльнага асяроддзя, індывідуальнай манеры пісьменніка, выбраных аўтарам у якасці аб’екта пераймання (імітацыі).

Вылучаюць наступныя віды стылізацыі: 1) стылізацыя, арыентаваная на фальклорныя жанры; 2) гістарычная стылізацыя, якая аднаўляе пэўную эпоху, побыт, звычаі, асаблівасці мовы тагачасных людзей; 3) сацыяльная, якая дае магчымасць перадаць псіхалогію, інтэлектуальны і маральны ўзровень дзейнай асобы; 4) стылізацыя, якая ляжыць у аснове літаратурных пародый; яна імітуе стыль пісьменніка ці літаратурнага кірунку.

Лексічны ўзровень мовы характарызуецца значнай колькасцю маўленчых адзінак, якія забяспечваюць выразнасць і вобразнасць мастацкага стылю. Экспрэсіўнасць ствараецца словамі з пераносным значэннем – тропамі і словамі з прамым значэннем – сродкамі стварэння слоў-

най выразнасці. Найбольш ужывальнымі тропамі з’яўляюцца *эпітэт, метафара, параўнанне, перыфраза, гіпербала, літота*.

Сродкі стварэння слоўнай выразнасці – *сінонімы, амонімы, антонімы, паронімы* – утвараюць шэраг стылістычных прыёмаў, якія надаюць тэкстам незвычайнае гучанне, глыбокі падтэкст і тым самым забяспечваюць экспрэсіўнасць радка.

Сістэмныя адносіны ў лексіцы – крыніца экспрэсіўнасці мовы мастацкага стылю. З’явы сінаніміі, антаніміі, аманіміі і параніміі ляжаць у аснове стварэння стылістычных фігур і прыёмаў, з дапамогай якіх аўтары ярка і вобразна праз прызму ўласных асацыяцый і эмоцый адлюстроўваюць жыццё.

Практычныя заданні

Заданне 1. Выявіце, якую функцыю выконваюць словы абмежаванага ўжытку ў наступных прыкладах:

1) Я ведаю,
вам даспадобы
салодкая лексіка лета
з простаю мовай зязюлі,
з вясёлым выклічнікам грому,
з трывожным шматкроп’ем дажджу
ў маім незавершаным сказе
пад пахкім завершаным стогам.
Я ведаю... (*Алесь Пісьмянкоў*)

2) Восень – дзіўная пара: прыгожая, каляровая, але і каварная. Сягоння цёпла, заўтра холадна... Сезон абвастрэння розных хвароб. Людзі хварэюць на грып, прастуду – гэта хваробы часовыя. А бываюць яшчэ хваробы прафесійныя, напрыклад, “філалагічная хвароба”.

Гісторыя хваробы выглядае так: пачынаецца яна ў шаснаццаці- або сямнаццацігадовым узросце, якраз у той момант, калі чалавек рашае, што яму трэба (проста неабходна!) быць філолагам.

Прагрэсуе названая хвароба звычайна на працягу ўсяго перыяду навучання.

Сімптомы наступныя: “хворы” чытае ўсё, што бачыць, шукае граматычныя памылкі, вызначае жанравую прыналежнасць тэксту. Звычайка “хворага” становіцца лінгвістычны аналіз (часам нават на падсвядомым узроўні).

Станоўчае тое, што абвастрэнне не выклікае пабочных эфектаў і прыносіць толькі карысць. Адзінае – “хвароба” цяжка паддаецца лячэнню, нярэдка пераходзіць у хранічную форму. Часам бывае заразнай.

Словам, хварэйце на здароўе!

Заданне 2. Якая моўная з’ява пакладзена ў аснову прыведзенага ніжэй верша Сяргея Грахоўскага для дзяцей “Дзяцел”? Што дае дзіцяці такая гульня слоў?

Я на елку палячу –
Ўсе галінкі палячу:
Дзюба ў мяне доўгая,
Буду стукаць доўга я.
Пазіраю я гады,
Як буяюць ягады:
З журавін зрабіў каралі –
Журавы мяне каралі,
А суніцы ледзь паспелі,
Іх дразды скляваць паспелі.
Я спалохаў іх як след, –
І прапаў адразу след.
Прахаплюся я са сну
І на елку ці сасну
Зноў на досвітку лячу –
Дрэва кожнае лячу.

Заданне 3. Назавіце эпітэты. Якія прыметнікі-азначэнні, выкарыстаныя ў прыведзеных урыўках, не з’яўляюцца эпітэтамі. Складзіце вусна сказы ці словазлучэнні, каб гэтыя прыметнікі былі ў ролі мастацкіх азначэнняў.

1) Ільняная і жытнёвая. Сялянская.

Баравая ў казачнай красе.

Старажытная. Ты самая славянская.

Светлая, як травы ў расе.

Вобразная, вольная, павучая,

Мова беларуская мая!

Дратавалі, здзекваліся, мучылі...

Ты жыла і ў працы і ў баях. (П. Панчанка)

2) Прывяла папараць, Пясок пасох, Да пнёў згарнуліся апенькі сонныя, Ласкавы, мяккі мох Нячутна лёг, Нібы сняжынак зорачкі зялёныя (Р. Барадулін).

3) Адшумеў лістапад, адзвінелі дажджы, І зіма нагнала пячучых вятроў (П. Панчанка).

4) Нагледзеліся за век і на яснае сонца, якога так шмат бывае на крынічна-празрыстай азёрнай вадзе (Я. Брыль).

5) На твар мне падаюць кроплі... Гэта бяроза нада мной, спакойная, мокрая, асенняя (А. Адамовіч).

6) На ўзлессі пахла апошнімі, пераспелымі суніцамі, прывялай духмянай траваю, асіннікам (І. Мележ).

7) Расхрыстаныя насцеж вокны, брамы, Пакрыўджаныя хаты і двары З паўзмроку паўставалі перад намі, калі мы вёску бралі на зары. (М. Аўрамчык).

Заданне 4. Прачытайце тэксты, назавіце і ахарактарызуйце іх вобразныя сродкі.

1) А як добра ў чэрвені ў жытным! Гамоняць і гамоняць пад ціхімі павевамі ветру лёгкія яшчэ каласы з жоўтымі пяшчотнымі завушніцамі на іх. Яны нібы цягнуцца да празрыстага неба і просяць спагады ў прыгожыя часы свайго красавання. І хоць няма ні зярняці ва ўсім гэтым хвалюючым моры, а ўжо чуецца ледзь-ледзь хлебны пах, які так прыемна казыча ноздры... Густы цёмна-зялёны ячмень з сінім налётам фанабэрыста распускае пушыстыя вусы. Авёс шамаціць галінкамі, нібы адмысловымі каралямі. Доўгімі зялёнымі шнурамі выцягнулася бульба. Толькі расплюшчвае вочы лён, а на сенажацях кветак, што і не пералічыць... (П. Броўка)

2) Быў самы ранак, час, калі пачынае сыходзіць з зямлі туман і з туману, паступова разгортваючы сваімі промнямі яго заслону, выходзіць сонца. Яно не грэе. Цьмянае сонцава кола кружыцца за туманавай заслонай над самымі балотамі і вільготнай мякаццю яго сцірае з сябе санлівасць. Туман радзее, а сонцаў круг усё чысцей, усё яскравей і рухавей. Пакуль сонца ў тумане, сабраная ў кроплі раса нерухома трымаецца на мураве і колер муравы мутнавата-зялёны. Птушкі не спяваюць яшчэ, а як бы пераклікаюцца адна з другой пасля ночы. Як толькі ўзнімецца ўгору абмытае росамі сонца, а туман пачне адплываць за асмялеўшым ветрам на ўсход, як бы згаварыўшыся, разам пачнуць свой ранішні спеў птушкі, і густалісты асіннік і бярэзнік заварушацца, гойдаючы тонкімі верхавінкамі, падстаўляючы гнуткія свае галіны пад лёгкія і ўчэпістыя птушыныя ногі. Варухнецца мурава пад ветрам і заіскрыцца расой. Залочанымі пырскамі будзе ўзлятаць з-пад ног раса, збітая з муравы, а прымятая нагамі мурава будзе павольна падымацца насустрач сонцу. (П. Галавач)

3) Над густа-сінім возерам чарот
З прыходам восені шуміць тужліва.
Здаволена гумно на поўны рот
Глытае дар багатай, спелай нівы.
Як шэрань на траве, палотнаў рад,
Ля хат вясёлыя гамоняць людзі,
Кабеты ў садзе кормяць немаўлят,
Сад засаромеўся і стаў аж рудым. (У. Караткевіч)

Заданне 5. Назавіце вобразныя сродкі, акрэсліце іх функцыю. На чым акцэнтуюць увагу аўтар?

Я выпешчу, выпушчу ў ранак вясновы,
Як птушак, душы заповітныя словы
Пасланцамі песеннай матчынай мовы.
Каму – і якія! – патрэбны замовы,
Каб не забыць, як на голлі сасновым
Ліўні развешваюць смех перуновы,
Каб не забыць, як на лісцях кляновых
Дышае хлеб у цішы вечаровай.
Родная мова...
Нас ёй вучылі
Цёплыя маміны рукі ў маршчынах,
Вусны каханага, песні спачыну,
Боль у вачах адзінокай жанчыны,
Сны і бяссонне пад спеў салаўіны,
Даўнія, горкія бацькі ўспаміны...
Несці нашчадкам мне ў сэрцы даччыным
Матчыну мову, мову Айчыны. (Т. Бондар)

Заданне 6. Прачытайце. Знайдзіце перыфразы. Да якіх слоў яны выступаюць у якасці індывідуальна-аўтарскіх матафар? Якія спосабы ўвядзення перыфраз у тэксты назіраюцца ў прыведзеных урыўках?

- 1) Сонца – сланечнік на сіняй градзе. (Міхась Стральцоў)
- 2) Ліпа – белая мядуння – як мадонна ля плятня! Яна пчолам – цётка
Дуня, іх найпершая радня. (Анатоль Сыс)
- 3) І ўночы ж трактар піша барозны на палях (Анатоль Астрэйка).
Раніца... Раса... Сонца – мёду міса. (Уладзімір Карызна)
- 4) Ці бачылі вы, як хаваецца сонца ў агністыя падушкі? (Іван
Грамовіч)
- 5) Васількі тваіх воч узыходзяць пяшчотай, Беларусь – бераг белых
буслоў. (Рыгор Барадулін)
- 6) Два снегіры – дзве кропелькі зары на мокрую галіну вольхі ўпалі.
(Ніна Мацяш)
- 7) А кот Базыль любіў мышэй, толькі зрэдку лежачы на “кашачай
гары”. (Янка Брыль)
- 8) Спрадвечная адмета восені – цішыня – жыла тут. Цішыня, нейкая
мройная, калі чутна за паўварсты, як клёст чысціць дзюбу аб перасохлую
яловую шышку... (Іван Пташнікаў)
- 9) Пастух аблокаў – вецер, Без стомы ён працуе, Ганяе іх па свеце,
У хмары іх гуртуе. (Міхась Курыла)

10) І слабыя душы іскрыла, І да Бога вяло, калі Гаварыў і пісаў Кірыла – Златавуст беларускай зямлі. (Вольга Іпатава)

11) Дачакаліся пасла, – З цёплай Афрыкі бусла. Ён жыхар палескіх сёл, А ў Алжыры наш пасол. (Р. Ігнаценка)

12) Сапраўды, баравік, здавалася, накінуў на сябе абнову – хусцінку са снегу. (Р. Ігнаценка)

13) Паляцела тэлеграма Да пушчанскага цара – Белавежскага зубра. (С. Грахоўскі)

14) Зарос двор зялёнай Чупрынай густой. Прыйшоў дзядзя Лёня – Цырульнік кустоў. (С. Валодзька)

Заданне 6. Прачытайце. Знайдзіце перыфразы, створаныя Нілам Гілевічам. Паразважайце над тым, як гэты вобразны сродак дапамагае аўтару перадаць пачуцці, выказаць адносіны да таго прадмета, які намаляваны пры дапамозе перыфразы.

1) Хачу ўявіць – і не магу ўявіць Усмешку ў вуснах цёткі Міхаліны, Што аддала вайне дачку і сына І ўжо даўно сама на ўзгорку спіць.

2) Зямля бацькоў, Лагойшчына мая, Край неўміручай партызанскай славы! На ўсё жыццё ўвабраў у сэрца я Тваіх кастроў і боек дым гаркавы.

3) О, Беларусь! Мой лёс, Мой вечны боль, Мая невыспеваная давеку Песня!

4) Я зайздросчу сягоння хлопцам, Што шчаслівай парой прыходзяць, Каб праўдзівыя скарбы сэрца Шчодро прыгаршчамі рассыпаць!

5) Мне і таго зусім даволі, Што верыць сыну родны край, Што на бацькоўскім плодным полі І я не лішні аратай. І што магу за вольным плугам Гукнуць, змахнуўшы пот з ілба: “Жывей, сябры! Не падаць духам! Багаты плён нам дасць сяўба!”

Заданне 7. Прачытайце наступныя ўрыўкі з мастацкіх тэкстаў і вызначце ў іх тып стылізацыі:

1) Прысвячэнне любімаму факультэту

Ганна Герасіме́нак, Вольга Ермашкевіч

ФБФК, як ты мне мілы!
Вучыцца тут я маю сілы.

Не раз, утомлены дарогай,
Прыступак налічыўшы многа,
Паверх наш шосты праклінаю,
Ды там душою спачываю.

Там бачу стол каля раскладу,
Дзе хлопцы нашы і дзяўчаты
Не раз гісторыкаў ганялі,
Іх у хол уласны адпраўлялі.

І ў ва снах перада мною
Паверх наш родны, нібы мроя.
Там часу вольнага не маем,
На парах у вокны пазіраем...

Там елка разам з хваіною,
Абняўшысь цесна над шашою,
Як маладыя ў час кахання,
У апошні вечар расставання.

І праз гады я не забуду
Дзве кафедры, дзе робяць цуды,
Дзе нас вучылі і любілі!
ФБФК, як ты мне мілы!

2) Настырныя рыфмы

... паэтам

Рыфмы лезуць самі ў галаву

А. Вольскі

Бывае, часцяком пад вечар,
Калі прыляжаш у траву
І галаву запоўніць нечым,
То лезуць рыфмы ў галаву.
Аб іх не думаеш ні звання –
Хапае і без іх турбот.
Яны ж настырна лезуць самі,
Як мошкі ў раскрыты рот.
І не даюць ні піць, ні есці,
Ні нават выпадца як след.
А толькі перастануць лезці –
І я адразу не паэт. (А. Зэкаў)

3) Сам без сябе

Я ўсё табе аддаў...

.....

Няўжо ўсяго аддаў

І больш няма мяне ?!

Адпусці мяне, я прашу,

Хоць на міг да сябе самага!

Р. Барадулін
Між леташніх атаў
Табе я задарма
Ўсяго сябе аддаў –
І больш мяне няма.

Увесь растаў і сплыў,
Як ранішні туман.
Учора яшчэ быў,
А сёння ўжо няма.

Адпеў і адгудзеў,
Як чмель паміж атаў.
Няма мяне нідзе,
Бо сам сябе аддаў.

І вось ужо не ў лад
Малю я аб журбе:
Вярні мяне назад,
Бо як жыць без сябе? (А. Зэкаў)

4) Тебя прызвае твое ўтчэства:
Лежы на дыване, спасай чэлавечэства!

Языкам, таварыш, нечэго цокать,
Хочэш чыхнуць – чыхай в локоть!

Чтобы не битьсЯ потом в лихорадке –
Маску на морду, на руки перчатки!

Заданне 8. Вывзначце вобразныя сродкі, акрэсліце іх ролю.

1) І ў лугах беларускіх, напэўна, цяпер ужо вечар: Дрэмлуюць соладка травы, паснулі кусты над крыніцаю. Спі і ты, як травінка, а я за цябе па-язычніцку Памалюся на неба, на зорак маўклівае вечэ. (Н. Гілевіч)

2) Страсае светлякоў цыгаркі на росы прыцемак-хвалько. (Р. Барадулін)

3) Пазяхае раніца ветрыкам нявыспаным. (Л. Геніюш)

4) Праляцела лета знічкай, Выпаў беленькі сняжок. Апрануў мароз крынічку У лядовы кажушок. (М. Чарняўскі)

5) Пахла пераспелымі брусніцамі, прэлай саломай, прыхвачаным першым замаразкам грыбам. (М. Лынькоў)

6) Ніхто не мучыцца дакорам, Ніхто не думае пра грэх, І ўжо не стане ягад сора, Звядуцца жолуд і арэх. (Н. Гілевіч)

7) Выкацілася круглае сопца. На дыбачкі ўстала над гаем. Пад промнямі першыя вясновыя кроплі ўпалі са стрэх... Застагнаў, загаманіў пад нагамі Белы снег. (Г. Бураўкін)

8) Хтось палюе на сініцу, Нехта ловіць жураўля... Мне ж багацце і не сніцца – Толькі родная зямля... (Г. Бураўкін)

9) Усё вакол знаёмае да болю: Збягаюць незабудкі да вады, Сядае важны бусел на таполю, Ад ластавак абвіслі правады (Г. Бураўкін)

10) Паненка сцяжынка, Цётка шаша, Дзядуля бальшак, Суседка чыгунка, За вамі імкнецца з маленства душа Ад першых слядоў Да апошняга пункта. (Р. Барадулін)

11) Маленечкі, з драўляную лыжку, На свет на світанні з'явіўся Мішка. (С. Законнікаў)

12) Закінуць вуды і моўчкі любавалася, як лёгкі, нібы перка, паплавок, пакалыхваючыся між зялёных лістоў лопуху, падшывае да яшчэ соннай лілеі, спыніўшыся перад ёю, далікатна пачне раскланьвалася... (Р. Ігнаценка)

Заданне 9. З якой мэтай ў прыведзеных ніжэй урыўках з мастацкіх твораў аўтары дапускаюць адхіленні ад літаратурных нормаў?

1) – Алена Зайчыкава, мабуць, – першая гоніць цягучую маўклівасць Ганна.

– Мабуць, Алена...

– От, любіць вішчаць... Шлахоткі страх баіцца!.. – Яна раптам упікае: – А вы і рады! (І. Мележ. Людзі на балоце)

2) Дзед Цыбулька: А чаму гэта урбанізацыя стала нездаровай і на жаль?

Ломцеў: Ух ты, а ён – эрудзіт!

Дзед Цыбулька: Зараз разбяромся, хто ерундзіт. (А. Макаёнак. Таблетку пад язык)

3) Памятаеш, мы ездзілі да развалінаў старога замка і ты чытала мне там вершыкі Барана і Шулера? У нас цяпер дзейнічаюць курсы дэкламацыі, твае сяброўкі Зося і Марыя займаюцца там і на Каляды будуць выступаць у дабрачыннай вечарыне ў жаночай гімназіі. (Л. Рублеўская. Старасвецкія міфы горада “Б”)

Заданне 10. Прачытайце ўрыўкі з мастацкіх тэкстаў. Знайдзіце ў іх індывідуальна-аўтарскія неалагізмы, паразважайце, на ўзор якіх слоў і мадэляў сучаснай беларускай мовы яны ўтвораны і якую стылістычную ролю выконваюць.

1) І гэта крынічнасць, сунічнасць, Вавёрка, і верас, і бор – Зялёная сімвалічнасць, А шчасця ў жыцці недабор. (П. Панчанка)

2) На штабель выносістых сосен і тугацелых елак Лесаруб прысеў адпачыць. (В. Зуёнак)

3) Шкадуйце зямлюсю ўлетку – цяжарныя хлебам палі. (Я. Сіпакоў)

4) І так яна [вуліца] зрабілася Арктычнаю, А потым стала вуліцай Белвузаў, Акакія Цытатадыхавічнага, А сёння – Аблрэмбазы прамсаюзаў. (М. Танк)

5) Недзе зараз у сцішанай хаце Пра мяне журбоціцца маці. (С. Законнікаў)

6) Падалі, падалі сосны, Стогнам будзілі тайгу. З гулам франтоў гromаносных перагукаўся той гул. (С. Законнікаў)

7) Вось і зноўку прыйшла На зямлю маю восень, Над пустымі шляхамі закружыў ліставей. (М. Башлакоў)

Заданне 11. Прачытайце ўрыўкі з дзіцячых твораў. Знайдзіце ў іх індывідуальна-аўтарскія неалагізмы. Падумайце, чым абумоўлена ўжыванне вялікай колькасці неалагізмаў у творах для дзяцей.

1) Не любілі прасік цацкі, нават пасміхаліся: – Прасік-гультасік, пойдзем пагуляем у футбол. (У. Ліпскі)

2) А да Ланы – хоць ты плач! – Часта ходзіць Раскідач. (Р. Барадулін)

3) Паглядзі на ўслон і ўслончык, ну, нібыта слон і слончык. (І. Муравейка)

4) Скуль той гром неспадзяваны, Што трасе, як трасца, дом? На рацэ пачаўся рана Крыгагром, Крыгагром. (К. Камейша)

5) Дожджык, дожджык-грыбасей, Не лялуйся: сей і сей, Шчодро палівай дубы, Каб спарней раслі грыбы. (С. Грахоўскі)

6) Пакаёвы інструмент, А як зваць – забыўся ўшчэнт, Не магу я ўспомніць назвы... Памажыце мне хоць раз вы! Пылаед, пылахоп, Пылашук, пыланок, Пыласмок, пылахоп, Пылажор, пыл'язык, Пылашланг, пылавоз... Здагадаўся – пыласос! (А. Клышка)

Заданне 12. Прачытайце ўрыўкі з твораў для дзяцей. Знайдзіце ў іх індывідуальна-аўтарскія неалагізмы. Прааналізуйце іх змест, словаўтваральную мадэль і функцыю. Паразважайце, якім павінен быць неалагізм у мове твораў для дзяцей.

1) Падзьме вецер – веснавей – матылёк прачнецца і пакідае схованку. (У. Ягоўдзік)

2) Увечар пад вушка Кладзецца падушка так і завецца – Самсон. (К. Камейша)

3) Адышло ад нас ты, лета, Жаўталісцем лес адзеты. (Якуб Колас)

4) Скуль той гром неспадзяваны, што трасе, як трасца, дом. На рацэ прачнуўся рана Крыгагром. (К. Камейша)

5) Злюха-муха, З'еўшы сала, І да нас дабрэйшай стала. (Г. Бураўкін)

- 6) Добры вожык-тупатун, Нёс нам сонечны кавун. (М. Пазнякоў)
- 7) Лёд на возеры – празрысты, Чысты, Шклісты, Моцны лёд.
(К. Буйло)
- 8) Бо стукнуў-грукнуў сакавік Вясёлым кулачком у хату, І знае нават коця Смык, Што веснавік прынёс нам свята. (Н. Мацяш)
- 9) Поўнай жменяю на Зінку Сыпануў дубок сняжынкi: Не сякучкі-халадзінкі, Не пякучкі-маразінкі, А вясёлыя смяшынкi. (І. Муравейка)

Заданне 13. Прачытайце. На прыкладзе прыведзеных урыўкаў раскажыце пра багацце беларускай мовы, яе адметнасць, характэво.

1) У бары заўсёды крычаць, пералятаюць з галіны на галіну дразды, сойкі, пырхаюць курапаткі, цецерукі, бегаюць лісіцы, зайцы, вавёркі, вожыкі... Хапае тут і мурашак – цэлыя кучы, горы вунь, куды ні паглядзі. У бары растуць надта ж прыгожыя чорнагаловыя баравікі, можна знайсці тут і масленіка, рыжыка, махавіка, лісічку, сыраежку, а ўвосень аж зямлю рвуць, падымаюць усюды чародамі, нерушамі ігліцу зялёнкі і падзялёнкі... Зусім іншае – чарналессе. Яно заўсёды ў лагчыне, бліжэй да балота, да вады. І растуць, раскашуюцца там граб, дуб, ясень, клён, ліпа, вяз, рабіна, каліна, хмель, маліна, ажына... Што ж да грыбоў... іх таксама поўна на чарналесі. Толькі іншыя, не такія, як на бары. Тыя ж баравікі тут не чорнагаловыя, а белаватыя і вялізныя: два-тры – і поўны кашэль. Растуць тут і лісічкі, сыраежкі, а найлепей – абабкі, падасінавікі, грузды, апенькі... Са звяроў тут можна сустрэць казу, алёня, дзіка, лася, куніцу, гарнастая, і, вядома ж, ваўка. Гэты ўсюды блукае, усюды паспявае пабываць. З птушак – саву, зязюлю, голуба, кляста, жаўну, крутагаловіка, таго ж дзятла... Наогул, увесь палескі лес надта ж багаты на птушак, звяроў, грыбы, ягады... (Барыс Сачанка)

2) Мы часта самі адчувалі, што адной кнігі не можам дачытаць, а другая чытаецца лёгка, ад яе нельга адарвацца. Усё ў ёй хараша, натуральна... І сакрэт гэтага майстэрства просты – мова. Трэба ведаць яе чараўнічае багацце і законы будовы, лад яе.

Калі пісьменнік ведае прыроду слова, на сваім часе, на сваім месцы, у залежнасці ад карціны, ён можа сказаць: падмерзла, падмарозіла, умарозіла, падшэрхла, прыстала, зацягнула лядком, стужэла; гуткацца, гацкацца, гутатацца, калыхацца, люляцца, гойдацца, чэкацца. Мы, на жаль, найчасцей прывыкаем да якога-небудзь аднаго слова і карыстаемся ім ва ўсіх выпадках, напрыклад: “накіраваўся”, забыўшыся, што ёсць сінонімы, якія адразу могуць ажывіць карціну сваім асаблівым каларытам: пайшоў, пашыбаваў, скіраваў, узяў кірунак, узяў напрамак, пасігаў, пакрочыў. (Ян Скрыган)

Заданне 14. Прачытайце ўрыўкі з мастацкіх тэкстаў і адкажыце, якія словы адлюстроўваюць моўнае багацце мележаўскіх твораў. Адзначце сінонімы і назавіце іх віды.

1) Васіль ішоў і ішоў на яе [траву], лажыў і лажыў яе ў роўны радок злева, веў і веў касу, веў і веў касою справа налева, ён ішоў і ішоў уперад, каб не паддавацца стоме, адужаць яе і наперакор ёй ісці і ісці, ён ішоў і ішоў мах за махам, лапаць за лапцем, адужваў цяжар у нагах, у спіне, у руках – ішоў і ішоў, ён адужваў кволасць, адужваў сябе; касіў, пакуль не знясіліўся да рэшты. Пакуль ужо не мог узняць касу. Тады павярнуўся, грузнучы па калена, распырскваючы гарачую ваду, ледзь цягнуў ногі, усё сваё здранцвелае цела, павалокся назад. Дашаргаў пасталамі да воза, паставіў касу і, не здымаючы з рукі мянташкі, падрэзаным дрэвам зваліўся ў траву.

2) Вецер біў у твар, у грудзі... Вецер ірваў полы шыняля, вецер за дзень вымеў белую муку, пазаганяў яе па шчылінах, па закутках... Ні дажджу, ні снегу не было, сцябаў адно халодны вецер. І днямі і ночамі, не сціхаючы, гайсаў над зямлёй сухі сівэрны вецер... Мокры вецер тут насядаў дужэй, лёгка працінаў зрэбную сарочку, абліваў цела такім холадам, што бралі дрыжкі. Вецер таксама цешыўся людскім неспакоем; халодны вецер такі выдзімаў тлум з галавы, думалася ясней. Вакол, ападаючы, шамацела лісце, угары маркотна, цягуча шумеў густы вецер.

Заданне 15. Прачытайце, знайдзіце ў сказах сінонімы. Акрэсліце іх значэнні, віды, функцыі.

1) Адценне слоў – не глупства, ты ім не пагарджай. Скарынка. Скіба. Луста. Акраец. Каравай. (П. Панчанка)

2) І вось – агеньчык!.. Мільгануў і зноў яго няма... Не, ён не знік, не патануў і бліснуў не дарма. (В. Вольскі)

3) Раніцай танкісты падышлі да Мінскай магістралі. Перасеклі шасэ і адразу збочылі ад яго. Зноў рушылі па вузкіх і звільстых прасёлачных дарогах, нярэдка і наўпрасткі па полі.

Але танкісты цяпер адчувалі побач шасэ. Магістраль была як бы арыенцірам.

Па якіх дарогах і сцежках ні рушылі б артылерыйскія дывізіёны, пехацінцы, што наступалі на Мінск, – усе адчувалі побач з сабою стралу магістралі. Яна быццам указвала кірунак. (І. Мележ);

4) Першым яго адчуваннем са свету рэальнага была цеплыня. Нават не цеплыня, а спёка, духата, парнасць. (В. Быкаў)

5) Калі вясною закукуе
Зязюля ў лесе раніцой,
Забудзь, што ўсё адгаманіла,
Адкукавала, адышло. (А. Куляшоў)

Заданне 16. Прачытайце ўрыўкі з твораў Ніла Гілевіча. Паразважайце, якую ролю ў іх выконваюць сінонімы.

1) Столькі звездаўшы гора, нягод, Столькі слёз, і крыві, і агню – Ты, Радзіма, на тысячы год Заслужыла сабе цішыню.

2) І аб адным снавала крозу, І аднаго ў жыцці хацела: Каб родны край быў вечна вольны, Не знаў палону, ганьбы, рабства; Каб твой народ, пракляўшы войны, У мужных сэрцах песціў брацтва.

3) Ізноў стаю над полымем Хатыні. Ізноў ад жаху кроў у жылах стыне. Стывай! Стывайся і не звар’яцей! Ад распачы, ад непасільных дум: “Але за што дзяцей? За што дзяцей? За што дзяцей??? Як у нямой пустыні – Пытаць дарма: адказу не знайду.

4) Нашы людзі – пры вядомай, Легендарнай іх цяроўнасці – Звольны ўсё стываць, адолець – Апрача несправядлівасці.

5) Мова сілу дае, жывіць душы людскія, Акрыляе і лечыць, як прыйдзе бяда. Мова – духу матэрыя, мова – стыхія, Як паветра, як гром, як агонь, як вада.

Заданне 17. Якую стылістычную функцыю выконваюць жарганізмы ў мастацкім стылі? Знайдзіце жарганізмы, ахарактарызуйце словаўтваральную мадэль, паводле якой яны ўтвораны, назавіце функцыю.

1) Трудная была жытуха, марская, а прывыкнеш – нішто.

2) Сядзяць у турме два басякі. Аблаялі ўрадніка, вось і сядзяць галодныя і пра жратву думваюць.

3) Пшанічны думаў, што трэба было б яшчэ назбіраць бэльнягу, каб закапацца ў яго і “прыкімарыць”, – як кажа Свіст, – якую гадзіну ўначы.

4) Нейкая банка, новая кашуля, сухія анучкі – на, салага, на падмену трымай.

5) Падай заяву – давайце разлік – не пушчаюць... “Не ў турме ж я, адсядзеў сваё – давай грошы!” Усё ж выбіў у іх касую і прыкаціў у Маскву.

Заданне 18. Прачытайце. Знайдзіце лексічныя сродкі выразнасці ў паэтычным радку Максіма Танка.

1. Лягчэй у небе нат Злавіць рукою птушку, Слана правесці праз Іголачнае вушка, Вярнуць разліў ракі ў яе былое лона – Як выпрастаць спіну, Сагнутую ў паклонах.

2. Колькі ў небе мадонн... З грудзьмі, набраклымі жніўнымі песнямі, З рукамі, загарэлымі ад абдымкаў з сонцам, З косамі, расчэсанымі ветрам.

3. Ну і сцёбае сваіх коней [Ілья-прарок] Дажджом-дратаванкай, Ну і паласуе папругай-маланкай, Ну і лупіць іх шляёй-вясёлкай.

4. Ляжаць пакошаныя травы, Не травы – казачныя сны, Не сны, а шолэхі дубравы, Вясёлкі, галасы вясны.

5. У беларускую восень Нат і верабей багацее, Лес на грыбы не скупіцца, Пуні хмялеюць ад сена, Мёдам вуллі набракаюць. Спежкі гараць ад лістоты, Скрыпкі грымяць на вяселлях.

6. Вось шэлест ветру прабег над пракосамі, Недзе камар ціха струны наладжвае, звон падала свой пчала, Пралятаючы, Ёй адказала асвятка сварлівая, Хрушч у літаўры шарахнуў мядзяныя, Чмель загудзеў, чмелянят аклікаючы...

7. Не было суладдзя ў песнях, Покуль бусел рэй не ўзяў, Покуль сонца – бубен весні – З клёкатам не прыпадняў.

8. Паэзія – гэта адвечная цяга Вяршынь да нябёс, А траваў і дрэваў – Да сонца. Паэзія – гэта вясёлкавы мост Ад сэрца людскога да мары. Паэзія – дружба зямлі і зямлі, Агню і крыві Прабуджэнне...

9. Рассыпаюць хмары з сініх хустак Дажджоў сцюдзёную жарству.

10. Вечарэе. Дзень даўно павесіў На сасне касу зары.

Заданне 19. Пазнаёмцеся з артыкулам А.М. Пісарэнкі «Лінгвістычнае эсэ “І ён жыве...”»: стылістычнае дэкадзіраванне апавядання Янкі Брыля “MEMENTO MORI”», змешчаным на с. 218-223 параграфа 8.2 яе манаграфіі “Стылістыка беларускага мастацкага маўлення”. Рэжым доступу: <http://repository.buk.by/bitstream/handle/123456789/22697/30%20STYLSTYKA%20BELARUSKAGA.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Адкажыце на наступныя пытанні:

1. Як тлумачыць даследчыца назву апавядання?
2. Якую ролю адыгрываюць эпітэты ў пачатку твора?
3. Як пры дапамозе гэтага ж сродка Янка Брыль перадае пачуцці і стан дзейных асоб падчас размовы печніка і зондэрфюрэра?
4. Якую колеравую гаму выкарыстоўвае пісьменнік у эпітэтах? Ці выпадковымі з’яўляюцца яе складнікі?
5. Як даследчыца паказвае, што “твор пабудаваны на кантрастах, на вялізнай, разгорнутай антытэзе жыцця...”?
6. Якія асабовыя назоўнікі выкарыстоўвае аўтар у дачыненні да галоўнага героя твора? Ці залежыць іх выбар ад сітуацыі? Чаму Янка Брыль не дае імя галоўнаму герою?
7. Якія сінтаксічныя сродкі перадаюць пачуцці персанажаў, настрой твора?
8. Прааналізуйце фінальную частку твора, назавіце і ахарактарызуйце сродкі, што дапамагаюць аўтару данесці да чытача ідэю твора.

Заданне 20. Прачытайце прыведзеныя ніжэй творы. Як уплывае веданне часу напісання верша Канстанціна Сіманава на разуменне тэмы і ідэі твора? Назавіце вобразныя сродкі і сродкі выразнасці ў гэтых вершах, акрэсліце іх ролю. Звярніце ўвагу на паўторы слоў, выразаў, паразважайце над іх функцыяй.

Константин Симонов

Жди меня, и я вернусь.
Только очень жди,
Жди, когда наводят грусть
Желтые дожди,
Жди, когда снега метут,
Жди, когда жара,
Жди, когда других не ждут,
Позабыв вчера.
Жди, когда из дальних мест
Писем не придет,
Жди, когда уж надоест
Всем, кто вместе ждет.
Жди меня, и я вернусь,
Не желай добра
Всем, кто знает наизусть,
Что забыть пора.
Пусть поверят сын и мать
В то, что нет меня,
Пусть друзья устанут ждать,
Сядут у огня,
Выпьют горькое вино
На помин души...
Жди. И с ними заодно
Выпить не спеши.
Жди меня, и я вернусь,
Всем смертям назло.
Кто не ждал меня, тот пусть
Скажет: – Повезло.
Не понять, не ждавшим им,
Как среди огня
Ожиданием своим
Ты спасла меня.
Как я выжил, будем знать
Только мы с тобой, –
Просто ты умела ждать,
Как никто другой.

1941

Бузина

Марина Цветаева

Бузина цельный сад залила!
Бузина зелена, зелена,

Зеленее, чем плесень на чане!
Зелена, значит, лето в начале!
Синева – до скончания дней!
Бузина моих глаз зеленей!

А потом – через ночь – костром
Ростопчинским! – в очах красно
От бузинной пузырчатой трели.
Красней кори на собственном теле
По всем порам твоим, лазорь,
Рассыпающаяся корь

Бузины – до зимы, до зимы!
Что за краски разведены
В мелкой ягоде слаще яда!
Кумача, сургуча и ада –
Смесь, коралловых мелких бус
Блеск, запекшейся крови вкус.

Бузина казнена, казнена!
Бузина – целый сад залила
Кровью юных и кровью чистых,
Кровью веточек огнекистых –
Веселейшей из всех кровей:
Кровью сердца – твоей, моей...

А потом – водопад зерна,
А потом – бузина черна:
С чем-то сливовым, с чем-то липким.
Над калиткой, стонавшей скрипкой,
Возле дома, который пуст,
Одинокий бузинный куст.

Бузина, без ума, без ума
Я от бус твоих, бузина!
Степь – хунхузу, Кавказ – грузину,
Мне – мой куст под окном бузинный
Дайте. Вместо Дворцов Искусств
Только этот бузинный куст...

Новосёлы моей страны!
Из-за ягоды — бузины,
Детской жажды моей багровой,
Из-за древа и из-за слова:

Бузина (по сей день – ночью...),
Яда – всосанного очьми...

Бузина багрова, багрова!
Бузина – целый край забрала
В лапы. Детство мое у власти.
Нечто вроде преступной страсти,
Бузина, меж тобой и мной.
Я бы века болезнь – бузиной
Назвала...

Зимняя ночь

Борис Пастернак

Мело, мело по всей земле
Во все пределы.
Свеча горела на столе,
Свеча горела.

Как летом роем мошара
Летит на пламя,
Слетались хлопья со двора
К оконной раме.

Метель лепила на стекле
Кружки и стрелы.
Свеча горела на столе,
Свеча горела.

На озаренный потолок
Ложились тени,
Скрещенья рук, скрещенья ног,
Судьбы скрещенья.

И падали два башмачка
Со стуком на пол.
И воск слезами с ночника
На платье капал.

И все терялось в снежной мгле
Седой и белой.
Свеча горела на столе,
Свеча горела.

На свечку дуло из угла,
И жар соблазна
Вздыхал, как ангел, два крыла
Крестообразно.

Мело весь месяц в феврале,
И то и дело
Свеча горела на столе,
Свеча горела.

Сухие листья
Валерий Брюсов

Сухие листья, сухие листья,
Сухие листья, сухие листья,
Под тусклым ветром, кружат, шуршат,
Сухие листья, сухие листья,
Под тусклым ветром сухие листья,
Кружась, что шепчут, что говорят?

Трепещут сучья под тусклым ветром;
Сухие листья, под тусклым ветром,
Что говорят нам, нам шепчут что?
Трепещут листья, под тусклым ветром,
Лепечут листья, под тусклым ветром,
Но слов не понял никто, никто!

Меж черных сучьев синее небо,
Так странно нежно синее небо,
Так странно нежно прозрачна даль.
Меж голых сучьев прозрачно небо,
Над черным прахом синее небо,
Как будто небу земли не жаль.

Сухие листья шуршат о смерти,
Кружась под ветром, шуршат о смерти:
Они блестели, им время тлеть.
Прозрачно небо. Шуршат о смерти
Сухие листья, – чтоб после смерти
В цветах весенних опять блестеть!

ЛІТАРАТУРА

1. Абабурка, М.В. Практычныя асновы беларускай лінгвістычнай паэтыкі і тэксталогіі / М.В. Абабурка. – Магілёў: МГДУ імя А.А. Куляшова, 2003. – 46 с.
2. Абабурка, М.В. Станаўленне і развіццё мовы беларускай мастацкай літаратуры / М.В. Абабурка. – Магілёў: МГДУ, 2000. – 204 с.
3. Багамолава, А.М. Стылістыка і культура беларускага маўлення: падручнік / А.М. Багамолава, Г.К. Семянькова. – Мінск: РІВШ, 2017. – 344 с.
4. Гальперин, И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М.: КомКнига, 2007. – 138 с.
5. Каўрус, А.А. Стылістыка беларускай мовы / А.А. Каўрус. – Мн.: Нар. асвета, 1992. – 207 с.
6. Коньков, В.И. Стилистика художественной речи : учеб. пособие / В.И. Коньков, И.А. Митрофанова. – М.: Академия, 2016. – 224 с.
7. Малажай, Г.М. Лінгвістычны аналіз тэксту: вучэб. дапам. / Г.М. Малажай. – Мінск: Выш. шк., 1992. – 365 с.
8. Мова сучаснай беларускай мастацкай літаратуры: манаграфія / М.В. Абабурка [і інш.]. – Магілёў: МДУ, 2005. – 246 с.
9. Одинцов, В.В. Стилистика текста / В.В. Одинцов; отв. ред. А.И. Горшков. – М. : URSS : Либроком, 2014. – 263 с.
10. Пісарэнка, А.М. Філалагічны аналіз мастацка гатэксту: вучэб. дапам. / А.М. Пісарэнка. – Мінск: Нар. асвета, 2017. – 175 с.
11. Пісарэнка, А.М. Стылістыка беларускага мастацкага маўлення / А.М. Пісарэнка. – Мінск: БДУКМ, 2020. – 263 с.
12. Плещенко, Т.П. Стилистика и культура речи: учеб. пособие / Т.П. Плещенко, Н.В. Федотова, Р.Г. Чечет; под ред. П.П. Шубы. – Мн.: ТетраСистемс, 2001. – 544 с.
13. Трыпуціна, Т.М. Мова мастацкага твора: вучэб.-метадыч. дапам. / Т.М. Трыпуціна. – Мінск: БДПУ, 2004. – 171 с.
14. Цікоцкі, М.Я. Стылістыка беларускай мовы / М.Я. Цікоцкі. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 294 с.
15. Цікоцкі, М.Я. Стылістыка тэксту: Вучэб. дапам. для студэнтаў выш. навуч. устаноў філалаг. профілю / М.Я. Цікоцкі. – Мн.: Беларус. навука, 2002. – 223 с.
16. Юрэвіч, А.К. Стылістыка беларускай мовы: вучэб. дапам. / А.К. Юрэвіч. – Мн.: Выш. шк., 1992. – 288 с.

Вучэбнае выданне

**СТЫЛІСТЫКА
МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ**

Метадычныя рэкамендацыі

Складальнік

СЕМЯНЬКОВА Галіна Канстанцінаўна

Тэхнічны рэдактар

Г.У. Разбоева

Камп'ютарны дызайн

Л.І. Ячмянёва

Падпісана ў друк 13.07.2021. Фармат 60x84 ¹/₁₆. Папера афсетная.

Ум. друк. арк. 2,73. Ул.-выд. арк. 1,57. Тыраж 45. Заказ 110.

Выдавец і паліграфічнае выкананне – установа адукацыі

“Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі ў якасці выдаўца, вытворцы,

распаўсюджвальніка друкаваных выданняў

№ 1/255 ад 31.03.2014.

Надрукавана на рызографе ўстанова адукацыі

“Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”.

210038, г. Віцебск, Маскоўскі праспект, 33.